

Osallistava teatteri maahanmuuttodialogin välineenä

Kokemuksia tutkijoiden ja taiteentekijöiden yhteisestä projektista

*Emma Nortio, Sanna Ryyänen, Sirkku Varjonen,
Pinja Hahtola ja Jenni Urpilainen*

TIIVISTELMÄ

■ Mitä tapahtuu, kun kolme yhteiskuntatieteilijää ja kolme esittävän taiteen ammattilaista järjestävät lähiökuppilassa maahanmuuttoa ja rasismia käsittelevän tapahtuman? Tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyönä syntyneet Puhekupla-tilaisuudet perustuivat osallistavan teatterin käytäntöihin ja dialogisuuden periaatteisiin. Tavoite oli luoda tila, jossa eri tavoin ajattelevat ihmiset voivat jakaa maahanmuuttoon ja kulttuurien kohtaamiseen liittyviä kokemuksia ja näkemyksiä. Tässä käytäntökuvauksessa esittelemme tapahtumakonseptin taustaa ja sisältöä sekä refleктоimme tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyön edellytyksiä ja seurauksia. Erittelemme tapahtumien meissä herättämiä tunteita sekä refleктоimme projektimuotoisen työskentelyn ominaispiirteitä. Kehystämme Puhekupla-tilaisuudet julkiseksi sosiaalipedagogiikaksi, joka edistää ihmisten kokoontumista yhteen ja elvyttää vapauden ja moniarvoisuuden ihanteisiin pohjautuvia yhteisöllisen keskustelun ja julkisen pohdinnan perinteitä. Tilaisuuksissa kokemuksellisuus, tunteet ja leikki sekä maahanmuuttokysymyksiin liittyvä tutkimustieto ja yhteinen pohdinta harjaannuttivat dialogista keskustelutapaa, joka on yksi demokratian elinvoimaisuuden edellytys.

Avainsanat: dialogi, julkinen sosiaalipedagogiikka, maahanmuutto, osallistava teatteri, tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyö

ABSTRACT

■ What happens when three social scientists and three performing arts professionals organize a local bar event dealing with issues of immigration and racism? Puhekupla (Speech Bubble) events were created in collaboration with researchers and artists, and they were based on the practices of participatory theater and principles of dialogue. The aim of the events was to create spaces, in which people representing diverse views may share their experiences and outlooks on immigration and intercultural encounters. In this article we present the background and content of this event concept and reflect on the premises and consequences of our collaboration. We analyse the emotions that arose in the events and reflect on the special characteristics of project work. We frame the Puhekupla events as public social pedagogy that facilitates people coming together and revives the traditions of collective discussion and public deliberation which are rooted in the ideals of freedom and pluralism. In the events individual experiences, emotions and play, as well as joint discussions and research knowledge related to immigration functioned to train the ability for dialogic talk which is a precondition for a dynamic democracy.

Keywords: *collaboration between researchers and artists, dialogue, migration, participatory theater, public social pedagogy*

Johdanto

On sunnuntai-iltapäivä helsinkiläisessä lähiöbaarissa. Bingo on juuri päättynyt.

Paikalla on runsaasti baarin kanta-asiakkaita, kourallinen uteliaita kaupunkilaisia, kolme yhteiskuntatieteilijää ja kolme esiintyvää taiteilijaa. Alkamassa on Puhekupla-tilaisuus...

Puhekupla on kolmen yhteiskuntatieteilijän ja kolmen esiintyvän taiteilijan yhteistyöprojekti, ja eräänlainen sosiaalinen kokeilu, josta muotoutui myös tutkimushanke. Projekti käynnistyi vuonna 2017, kun avoin rasismi oli alkanut myös Suomessa entisestään yleistyä ja salonkikelpoistua laitaoikeiston vaikutusvallan ja äänen vahvistumisen myötä (esim. Keskinen 2018; Mäkinen 2017). Halusimme ymmärtää, mistä tässä kehityskulussa oli kyse ja puuttua siihen.

Puhekupla-projektin ydin olivat Puhekupla-tilaisuudet, joita järjestettiin vuosina 2017–2019 lähiöbaareissa, ikäihmisten palvelukeskuksissa ja

kirjastoissa eri puolilla Suomea yhteensä 24 kappaletta. Tilaisuudet rakentuivat osallistavan teatterin keinoin toteutetuista lyhyistä, moninaistuvaa Suomea käsittelevistä kohtauksista ja niihin pohjautuvasta yhteisestä keskustelusta. Tilaisuuksien tavoite oli toimia kohtaamispaikkana, jossa maahanmuuttoon, syrjintään ja rasismiin liittyviä kysymyksiä voisi asettaa yhdessä pohtimaan. Tilaisuuksien kieli oli suomi.

Tässä käytäntökuvauksessa esittelemme Puhekupla-tilaisuuksia esimerkkinä toimintamallista, joka yhdistelee osallistavan teatterin lähestymistapaa (esim. Boal 2000) ja dialogisuuden periaatteita (esim. Alhanen 2016). Toimintamallia voi lähestyä myös sovelluksena julkisesta sosiaalipedagogiikasta (Ryyänen *tulossa*; ks. myös Biesta 2012). Kirjoitimme vuoden 2017 *Sosiaalipedagogiseen aikakauskirjaan* katsauksen Puhekupla-projektin alkumetreistä otsikolla ”Maahanmuuttotutkimus meni baariin. Yhteiskunnallinen ja osallistava teatteri maahanmuuttokysymysten jäsentäjänä” (Ryyänen ym. 2017). Tässä käytäntökuvauksessa kuvaamme, millaiseen muotoon Puhekupla-tilaisuudet vakiintuivat ja mitä niistä opimme. Haluamme inspiroida myös lukijoita kehittämään toimintamallista omia sovelluksiaan. Puhekupla-projekti muotoutui myös tutkimushankkeeksi, jonka sisällöistä ja lähestymistavoista voi lukea toisaalta (Ryyänen, Nortio & Varjonen 2021; Ryyänen, Nortio & Varjonen *tulossa*). Tässä tekstissä, joka pohjautuu osin 3.3.2023 järjestettyyn Puhekupla-projektin loppuseminaariin, keskitymme Puhekupla-tilaisuuksiin.

Puhekupla-tilaisuudet kokemisen, kohtaamisten ja keskustelujen alustana

Filosofi Kai Alhanen (2016, 13) määrittelee dialogisen keskustelutavan prosessiksi, jossa ”ihmiset tutkivat, millaisia merkityksiä he antavat yhdessä käsiteltävillä asioilla”. Määritelmä toimii myös kiteytyksenä siitä, minkälaisella eetoksella Puhekupla-tilaisuuksia ryhdyttiin suunnittelemaan. Ne ajateltiin yhteisten keskustelujen alustaksi, jolla ei vaadita samanmielisyyttä tai tavoitella konsensusta (ks. Rancière 2009). Sen sijaan tilaisuuksien toivottiin mahdollistavan sen kaltainen yhdessä oivaltaminen ja oppiminen, joka voisi parhaimmillaan tuottaa laajemman ja monipuolisemman kuvan asioista, herkistää havaitsemaan ja arvostamaan toisten ihmisten erilaisuutta sekä auttaa huomaamaan, miten erilaisuus voi rikastaa yhteiselämää (Alhanen 2016).

Dialogisessa vuorovaikutuksessa on kyse paitsi sisällöllisestä yhdestä oppimisesta – maailmasta oppimisesta (Freire 2005) – myös keskus-

telukumppanin kohtaamisen harjoittelusta. Kohtaamisen toteutuminen tai dialogisen vuorovaikutuksen onnistuminen ei nimittäin ole itsestään selvää. Dialogi on monitahoinen taito, joka vaatii harjoittelua. Alhanen (2016) on eritellyt viisi dialogitaitojen edellyttämää kykyä. Virittäytyminen on kykyä eläytyä toisten kokemuksiin. Kuvittelu auttaa tavoittamaan asioita, joita emme tiedä omakohtaisen kokemuksen kautta. Harkinta tarkoittaa kykyä ymmärtää ja reflektoida yhteiskunnallista toimintaympäristöä ja vallitsevia asiantiloja. Leikki on kykyä heittäytyä yhteiseen ajatteluun ja toimintaan irrallaan arkipäiväisistä rajoituksista. Usko on kykyä luottaa siihen, että vielä toteutumattomat asiat voivat tulla todeksi. (Alhanen 2016.)

Puhekupla-tilaisuuksia voi tarkastella dialogisuuden lisäksi julkisena sosiaalipedagogiikkana (Ryynänen *tulossa*), jossa yhdistyivät kokemuksellisuus, tunteet ja leikki sekä maahanmuuttokysymyksiin liittyvä tutkimustieto ja yhteinen pohdinta. Julkinen pedagogiikka on laaja ja moninainen tutkimuksen ja toiminnan kenttä, joka on kiinnostunut julkisessa tilassa ja toiminnassa tapahtuvasta kasvusta ja oppimisesta (esim. Sandlin, O'Malley & Burdick 2011). Julkisen sosiaalipedagogiikan käsitteellä tarkoitamme julkisessa tilassa toteutuvia pedagogisia prosesseja, jotka edistävät ihmisten kokoontumista yhteen ja elvyttävät vapauden ja moniarvoisuuden ihanteisiin pohjautuvia yhteisöllisen keskustelun ja julkisen pohdinnan perinteitä (Ryynänen *tulossa*).

Puhekupla-tilaisuuksien tavoite oli tuoda ihmisiä yhteen käsittelemään eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamiseen ja kohteluun liittyviä kokemuksia ja näkemyksiä sekä lisätä ymmärrystä moninaistuvasta yhteiskunnasta ja siinä elämisestä. Kantavana ideana oli, että osallistavaa teatteria, tutkimustietoa ja dialogin periaatteita hyödyntämällä tilaisuudet voivat tarjota osallistujille ja tilaisuuksien järjestäjille mahdollisuuden reflektoida omia tunteita ja kokemuksia, ymmärtää paremmin erilaisia maahanmuuttoa ja kulttuuriseen moninaisuuteen liittyviä kokemuksia ja ehkä myös osaltaan vähentää jännitteitä ja helpottaa yhteiseloa moninaisessa Suomessa.

Puhekupla-tilaisuuksissa siis asetettiin maahanmuuton, kulttuurien kohtaamisen ja rasmin teemojen äärelle osallistavan teatterin keinoin, tutkimustiedon ja yleisön omien kokemusten johdattamina. Tilaisuuksien rungon muodosti kuusi lyhyttä näyteltyä kohtausta, joiden dramatisoimisesta ja esittämisestä vastasivat työryhmän ammattitaiteilijat. Kohtausten sisältö vakiintui vähitellen muotoon, jossa enemmistösuomalai-

set puhuvat maahanmuutosta tai reagoivat todistamaansa syrjintään ja rasismiin. Kaikki kohtaukset pohjautuivat tutkimuksista tai työryhmän jäsenten omista kokemuksista poimittuihin todellisiin tapauksiin, joiden yksityiskohtia oli muokattu tai kärjistetty. Osa kohtauksista oli rakennettu niin, että yleisö oli mahdollista kutsua muokkaamaan kohtauksia Augusto Boalin (2000) kehittämän forum-teatterin perusajatuksen mukaisesti. Käytännössä se tarkoitti mahdollisuutta ehdottaa muutoksia kohtauksen kulkuun tai tulla itse näyttelemään kohtauksen avainrooli ja ohjata näin kohtauksessa esitetyn tilanteen kulkua toisin. Boal (2000) ajatteli forum-teatterin yhteiskunnan eriarvoisuuksia vastustavan val-lankumouksen harjoitteluksi. Puhekupla-kontekstissa ajatusta voi soveltaa: kyse on ollut vähintäänkin empatian ja syrjintään puuttumisen harjoittelusta.

Puhekupla-tilaisuuksissa kutsuimme näyteltyjen kohtausten ja niihin liittyvän keskustelun kokonaisuutta baarivisaksi. Jokaisen kohtauksen jälkeen osallistujat arvioivat ”baarivisalomakkeella” sitä, miten kohtauksessa suhtauduttiin maahanmuuttajiin, syrjintään ja rasismiin. Baarivisakehystys toi tilaisuuksiin leikkimielisyyttä, rytmitti keskustelua ja edesauttoi näin keskustelua mielipiteitä jakavista teemoista. Lopuksi kaikkien lomakkeensa palauttaneiden kesken suoritettiin kahvipakettiarvonta, joka osoittautui erityisen suosituksi ohjelmanumeroksi.

Kun kaikki kohtaukset oli esitetty, yleisön vastaukset baarivisalomakkeeseen käytiin läpi yhdessä keskustellen. Keskustelua herätteli ja ohjasi yksi tutkijoista. Hän rohkaisi ihmisiä keskustelemaan ja kommentoimaan, ohjasi tarvittaessa keskustelun kulkua, puuttui mahdollisiin loukkaaviin asiattomuuksiin ja piti yllä kiireetöntä ilmapiiriä, tavoitteenaan kannustaa osallistujia avoimeen keskusteluun, ihmettelyyn ja uteliaisuuteen.

Keskustelua käytiin vetäjän johdattamana esimerkiksi siitä, vaikuttivatko nähdyt kohtaukset yleisöstä uskottavilta. Kun osallistujat kertoivat mielipiteistään ja kokemuksistaan, vetäjä kysyi tarvittaessa täsmentäviä kysymyksiä esimerkiksi siitä, miltä jokin tilanne oli tuntunut tai mitä puhuja tarkoitti. Toisinaan hän kertoi myös omista kokemuksistaan ja näkemyksistään. Kokemuksemme mukaan tärkeää oli, että vetäjä kuunteli aktiivisesti ja oli rauhallinen. Keskeistä oli myös lähestyttävyyys, eli esimerkiksi se, että vetäjä käytti arkista kieltä eikä piiloutunut akateemisten käsitteiden taakse. Käytännössä keskustelun vetäjä vuorotteli spontaanisti ammatillisen tutkijan roolin ja henkilökohtaisemman yksittäisen kansalaisen roolinsa välillä. Keskeistä oli läsnäolo ja omana itsenä oleminen.

Osallistava teatteri aistivoimaisen tiedon herättelijänä

Paikallaolijat olivat yleensä innokkaasti Puhekupla-tilaisuuksissa mukana. He jakoivat omia kokemuksiaan elämästä erilaisten kulttuurien ja ihmisten kanssa, kommentoivat näytelmällisiä kohtauksia, ehdottivat niihin muutoksia ja innostuivat välillä myös itse kohtauksiin näyttelemään. Rakentava keskusteluyhteys syntyi useimmiten yllättävänkin helposti. Niin tapahtui pääsääntöisesti myös kaikkein äänekkäimpien huutelijoiden kanssa, joita kohtasimme lähiöbaareissa jonkin verran.

Arviomme mukaan yhteisen keskustelutilan rakentumiseen vaikutti ratkaisevasti osallistavan teatterin lähestymistavan ja työkalujen käyttäminen (esim. Boal 2000). Osallistavan teatterin mahdollistamana Puhekupla-tilaisuuksissa kohdattiin toisia paikallaolijoita mutta myös niin kutsuttuja imaginäärisiä toisia kohtausten henkilögallerian myötä. Näyttämöllistetyt sisällöt toivat kohtaamisiin mukaan myös kehollisuuden ja tunteet.

Nigerialais-suomalaisen toimittaja ja feministiaktivisti Minna Salamin (2020) aistivoimaisen tiedon idea resonoikin hyvin sen kokemuksen kanssa, joka meille Puhekupla-tilaisuuksista muodostui.

Tarvitaan sellainen näkökulma tietoon, joka tuo yhteen luovuuden ja rationaalisuuden, kvantitatiivisen ja mittaamattoman, älyllisen ja tunneperäisen. Ilman tunnetta tiedosta tulee ummehtunutta, ilman järkeä siitä tulee summittaista. (...) Tarvitaan tietoa, joka koskettaa yhtä lailla sisältä ja ulkoa. (...) Aistivoimaista tietoa. (Salami 2020, 28.)

(Osallistava) teatteri on tehokas keskustelun herättäjä ja auttaa pureutumaan aiheisiin tunnetasolla. Teatterin työkalujen käyttäminen helpotti tulenarkojenkin teemojen käsittelyä. Osallistava teatteri toi mukaan leikkiä ja leikillisyyttä, joka ei kuitenkaan vienyt terää aiheiden suuruudelta ja vakavuudelta. Osallistava teatteri toi tilaisuuksiin myös aivan omanlaistaan rentoutta. Välillä tuntui jopa taianomaiselta seurata, miten näennäisen yksinkertaiset kohtaukset ilman mitään rekvisiittaa tai lavastusta rikkoiivat jään ja saivat ihmisten huomion jopa hälyisessä baariympäristössä.

Ryhmän esiintyjille ajatus siitä, että esiinnyttäen niille, joita paikalla satuu olemaan, oli outo. Yleensä esitystä markkinoidaan ja yleisö on hyvin tietoinen siitä, että on tullut katsomaan esitystä. Puhekupla-tilaisuuksissa esiintyjän suojana ei myöskään ollut perinteistä lavan turvaa. Tilaisuuksien vuorovaikutteinen luonne ja osallistava teatteri tekivät esiintymisti-

lanteista ennakoimattomia, ja vaikka tilaisuuden pohjana olivatkin ennalta suunnitellut kohtaukset, mukana oli myös paljon improvisaatiota.

Esiintymistilanteena Puhekupla-tilaisuudet erosivat perinteisistä teatteriesityksistä siinäkin, että esiintymisellä ei ollut selkeää alkua tai loppua. Työryhmä saapui paikalle yleensä jo hyvissä ajoin ennen tilaisuuden alkua, ja noin kaksituntiseksi määritelty tilaisuus saattoi venyä, sillä paikalla olijat olivat usein kiinnostuneita jatkamaan jutustelua tai kertomaan kokemuksistaan vielä pitkään varsinaisen tilaisuuden päätyttyä. Kun esiintyjät eivät näytelleet, he olivat kuitenkin koko ajan läsnä keskustelijoina. Tällainen kaksoisrooli oli monelle ryhmän esiintyjistä aivan uusi kokemus.

Tutkimuksen ja tutkijoiden mukanaolo toi turvaa ja selkänjojaa haastavien ja monenlaisia mielipiteitä herättäneiden teemojen käsittelyyn. Tilaisuuksissa ei liikuttu yksinomaan mielipiteiden tasolla, kun keskusteluun voitiin nostaa myös tutkimustietoa käsiteltävästä aiheesta. Pyrimme silti pitämään tilaisuudet sen kaltaisina, etteivät ne kääntyneet opettamiseksi (ks. Biesta 2012). Parhaimmillaan Puhekupla-tapahtumat onnistuivatkin taidetta ja tiedettä yhdistäessään koskettamaan ”sisältä ja ulkoa” (Salami 2020, 28).

Omien tunteiden äärellä

Kuvasimme edellä sitä, miten Puhekupla-tilaisuuksien yksi tunnusomainen piirre oli osallistavan teatterin mukanaan tuoma kokemusten ja tunteiden taso. Projekti herätti myös meissä tekijöissä runsaasti tunteita, joiden pohdinta tuki omaa oppimistamme projektin kuluessa. Tarkastelemme seuraavaksi kuutta keskeistä tunnetta. Ensimmäinen tunne on epämu-kavuus. Jouduimme projektin mittaan luopumaan totunnaisesta tavasta tarkastella maahanmuuttoa, kulttuurien, näkemysten ja puhetaipojen kohtaamista oman työtilan suojissa, omaan tahtiin. Sen sijaan päädyimme arvaamattomiin, nopeasti muuttuviin tilanteisiin vaikkapa baarikeskusteluissa. Epämukavuutta tuotti myös omien ennakkoluulojen kohtaaminen.

Toinen keskeinen tunne on innostus, joka oli toistuvasti läsnä. Se heräsi toisin tekemisestä ja näkemisestä; siitä, kun tuttuja asioita sai ja joutui tarkastelemaan kokonaan uusista näkökulmista, tilaisuuksiin osallistujien tai taiteilijoiden/tutkijoiden silmin. Puhekupla-projekti oli matka kohti meille ennalta tuntemattomia tutkijana/taiteilijana olemisen ja tekemisen tapoja.

Kolmas tunne on innostuksen kanssa vuorotellut epäily. Se kohdistui toistuvasti Puhekupla-tilaisuuksien mielekkyyteen ja merkitykseen. Aina

uudestaan kysimme, mitä olemmekaan tavoittelemassa ja miksi. Saisimmeko Puhekupla-tilaisuuksilla aikaan mitään merkityksellistä vai tuottaisimmeko lähinnä ulkokohtaista, tyhjää hyminää tai vaihtoehtoisesti hirvittävää vihapuhetta?

Neljäs, hieman harvinaisempi, mutta suoraan iholle tuleva tunne, on pelko. Tilaisuuksissa olimme kaikki esillä ja vääjäämättä haavoituttavia. Pelkäsimme pilkkaa ja nolatuksi tulemista, osaamattomaksi paljastumista, hallinnan tunteen katoamista, tilaisuuksien riistäytymistä käsistä ja sitä, että teemme rodullistettujen ihmisten loukkaamisen mahdolliseksi.

Oivallukset puolestaan antoivat voimaa ja saivat epäilyt väistymään. Tarkoitamme oivalluksilla sitä tunnetta, kun kaikki tuntuu hetkeksi avartuvan ja kirkastuvan ympärillä ja kehoon löytyy kuin itsestään uusi ryhti. Näitä hetkiä tuotti esimerkiksi sen huomaaminen, että kokemus eriarvoisuudesta on totta, vaikka ”todisteet” eriarvoisuudesta olisivat meistä miten absurdeja tahansa. Tieteen- ja taiteentekijöiden yhteistyö, samoin kuin kohtaamiset Puhekupla-tilaisuuksiin osallistuneiden ihmisten kanssa, saivat aikaan perustavanlaatuisia oivalluksia: se mikä minulle on itsestään selvää ja hyvää, voi toiselle olla naurettavaa, vierasta tai tukahduttavaa. Yksi kaikkein keskeisimmistä oivalluksista liittyi uteliaan ja kunnioittavan kuuntelun voimaan.

Kuudenneksi tunteeksi nostamme ilon. Ilo syntyi yhteyden löytymisestä hyvin eri tavoin maailmaa katsovien ja kokevien ihmisten kesken. Iloa tuotti myös tunne heittäytymisestä, joidenkin omien, osallistujia koskevien ennakkoluulojen osoittautuminen vääräksi sekä ihmisten vilpitön halu osallistua Puhekupla-tilaisuuksien aikana, samoin kuin pitkät jälkikeskustelut tapahtumien ”jatkoilla”. Lopuksi suurta iloa tuotti myös kokemuksemme siitä, että Puhekupla-tilaisuuksien kohtaamiset olivat merkityksellisiä monille tilaisuuksien osallistujille ja jättivät meihin pysyvän jäljen tieteen ja taiteen ammattilaisina.

Omien tunteiden tunnistaminen ja reflektointi on nähdäksemme olennaisen tärkeää tämänkaltaisessa työskentelyssä. Se voi tuoda esiin esimerkiksi työtapojen arvioinnin ja kehittämisen kannalta olennaista tietoa, jonka ääreen ei muutoin tulisi pysähtyneeksi.

Puhekupla projektina, tilana ja aikana

Projektimuotoista työskentelyä pidetään tutkimus- ja taiteellisessa toiminnassa jo itsestäänselvyytenä. Siksi on hyödyllistä pohtia myös kriit-

tisesti sitä, miten projektimuotoisuus ohjasi työskentelyämme. Kristiina Brunilan (2009) projektitapaistumisen käsite avaa sitä, millaiset työskentelyä koskevat oletukset ja ihanteet sekä niihin kytkeytyvät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset valtasuhteet määrittelevät projektien muodossa tehtävää työtä. Rahoituksen hakeminen vaatii projektin päämäärien, työskentelytapojen, aikataulujen ja kontribuution kirkastamista. On kiinnityttävä rahoittajan määrittelemiin tavoitteisiin, osattava käyttää oikeanlaista kieltä ja raportoitava edistymisestä. Projektitapaistumisen kritiikki kohdistuu myös siihen, että kun asiat toimivat projekteina, ne myös päättyvät, kun projekti päättyy (Brunila 2009).

Koneen Säätiöltä saamaamme rahoitusta voi kuitenkin luonnehtia verrattain poikkeukselliseksi. Koneen Säätiö on moneen muuhun rahoittajaan verrattuna joustava projektisuunnitelman sitovuuden suhteen. Tämä toi työskentelyymme tilaa poiketa paikoin alkuperäisestä suunnitelmastamme. Pitkä ja joustava rahoituskausi kannusti luovuuteen sekä rauhalliseen ja vapaaseen työskentelyyn. Tällaista omalla painollaan etenevää kokonaisuutta olisi ehkä ollut vaikeakin toteuttaa tavanomaisessa palkkasuhteessa. Toisaalta vielä vakaammissa rahoitusolosuhteissa jatkaisimme todennäköisesti edelleen konseptin kehittämistä ja sen tutkimista. Meille työryhmän jäsenille on kertynyt tästä aiheesta ja työskentelytavasta valtavasti tietotaitoa, joten haaveilimme ehkä myös toimintamallimme leviittämisestä ja juurruttamisesta joihinkin olemassa oleviin, pysyvämpiin rakenteisiin ja käytäntöihin.

Se, että meillä oli käytettävissämme runsaasti aikaa sekä suunnittelemaan että työskentelyn reflektointiin, vaikutti projektin muotoutumiseen keskeisellä tavalla. Työskentelyssämme kutoutuivat luontevasti yhteen käytäntö ja teoria, tilaisuudet ja niiden reflektio (esim. Freire 2005). Ymmärsimme konkreettisesti sen, että työryhmään tutustuminen on pitkä ja monivaiheinen prosessi. Käytettävissä ollut aika tarjosi tilaisuuden ottaa uudenlaisia rooleja ja tulla rohkeammaksi. Pitkä rahoituskausi mahdollisti sen, että pystyimme aidosti pohtimaan ja tunnustelemaan, mitä tilaisuuksien tematiikka ja sen käsittely meille tarkoittaa ja mihin se kutsuu – millaisiin ajatuksiin, tekoihin, toimintaan. Pidempi rahoitus mahdollisti jo tehtyjen suunnitelmien kyseenalaistamisen, kokeilemisen, aidon pohittamisen, keskustelun ja kiireettömyyden; omanlaisensa joutilaisuuden aiheen äärellä. Emme luoneet nopeasti, aikataulun pakottamana. Kiireetön oleilu aiheen äärellä on luomisen kannalta elintärkeää, se tekee mahdolliseksi synnyttää jotain uutta, ihmeellistä ja yllättävää.

Tieteen ja taiteen yhteistyöstä sekä valta-aseamista opittua

Puhekupla-tilaisuudet olivat leimallisesti tieteen- ja taiteentekijöiden yhteistyön tulos. Tieteen ja taiteen kohtaamispaistoissa toimimaan opettelu oli monella tavoin silmiä avaava kokemus – kyse oli nimenomaan toimimaan opettelusta puolin ja toisin (ks. Ryynänen ym. 2021). Tutkijoille toimiminen Puhekupla-kollektiivissa opetti, että yhteiskuntatieteilijän näkökulma voi osoittaa joissain tilanteissa turhan kapeaksi ja jotain olennaista ulosulkevaksi. Teoriat ja luokittelut saattavat esimerkiksi vapaan ideoinnin hetkillä kahlita mielikuvitusta ja luovuutta. Yhteistyö on muistuttanut myös siitä, että tieteentekijöiltä saattaa helposti jäädä kehoollinen tieto ja kokemus tyystin huomioimatta. Silloin myös tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyössä saatetaan helposti jumiutua puheeseen ja sanoihin – ja niin ajoittain tapahtui myös meille. Nyt jälkikäteen ajatellen olisimme voineet työstää käsittelemiämme teemoja myös keskenämme paljon enemmän kehoollisuuden ja luovan tekemisen kautta. Siten tällaisen monialaisen yhteistyön mahdollisuudet olisivat päässeet vielä vahvemmin oikeuksiinsa. Ryhmän yhteiskuntatieteilijät onnistuivat toisaalta tuomaan työskentelyyn sellaisia yhteiskunnallisia kiinnikkeitä, jotka veivät monessa tilanteessa pohdintoja eteenpäin ja avasivat uusia näkymiä.

Usein tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyöstä puhutaan ikään kuin se automaattisesti tuottaisi jotain erityistä. Erilaisista ajatteluperinteistä ja työskentelykulttuureista kumpuaa toki oivalluksia ja innostuksia mutta helposti myös moninaisia vääryinymmärryksiä, törmäyksiä ja konflikteja. Mekään emme niiltä täysin välttyneet.

(Toistaiseksi) viimeisistä Puhekupla-tilaisuuksista on tätä tekstiä kirjoitettaessa kulunut yli kolme vuotta. Tänä aikana maahanmuuttoa, kulttuurista moninaisuutta ja rasismia koskeva yhteiskunnallinen ja akateeminen keskustelu on muuttunut valtavasti. Jos nyt alkaisimme suunnitella Puhekupla-projektia, ottaisimme jo suunnitteluvaiheeseen selkeämmän antirasistisen näkökulman tekemistämme ohjaamaan. Antirasistisen projektin suunnittelun keskiössä ovat esimerkiksi valta-asemien ja etuoikeuksien sekä toiminnan motiivien huolellinen reflektointi (Ahmed 2019). Hankkeen suunnitteluvaiheessa teimme erilaisia reflektointitehtäviä, joissa kävimme läpi omaa asemaamme suhteessa rodullistettuun epätasa-arvoon ja rasismiin, mutta emme esimerkiksi pyytäneet rasismia kokeneiden yksilöiden tai yhteisöjen lausuntoja suunnitelmistamme. Nyt ottaisimme ei-valkoiseksi rodullistettuja asiantuntijoita mukaan suunnittelemaan projektia sen alusta alkaen. Varautuisimme myös paremmin vaikeisiin

tilanteisiin tilaisuuksissa ja pohtisimme huolellisemmin esimerkiksi sitä, mitkä ovat sellaisia tilanteita, joissa tilaisuus on hyvä keskeyttää.

Lopuksi

Tekstin alussa tarkastelimme Puhekupla-tilaisuuksia julkisena sosiaalipedagogiikkana: julkisessa tilassa toteutuneena prosessina, jonka pedagoginen merkitys kumpuaa ennen muuta ihmisten yhteen tulemisesta ja yhteiseen keskusteluun tai toimintaan asettumisesta (Ryyänen *tulossa*; ks. myös Biesta 2012). Puhekupla-tilaisuudet suunniteltiin kohtaamisen, dialogin ja yhteisen oppimisen tilaksi. Jälkikäteen tilaisuuksien luonteesta on mahdollista löytää elementtejä jokaisesta Alhasen (2016) nimeämistä viidestä kyvystä, joihin dialogitaidot pohjautuvat, vaikka emme niihin tietoisesti nojautuneetkaan tilaisuuksia suunnitellessamme. Osallistavan teatterin esiin kutumat tunteet ja kehollinen tieto tukivat virittäytymistä eli kykyä eläytyä toisten kokemuksiin. Kohtaukset avasivat väyliä myös kuvitteluun eli omakohtaisen kokemuksen ylittävään tietoon. Harkintaa eli kykyä ymmärtää ja reflektoida yhteiskunnallista toimintaympäristöä ja vallitsevia asiantiloja tukivat yhteiset pohdinnat aiheiden äärellä sekä keskustelun vetäjänä toimineen tutkijan tutkimusviittaukset, joilla myös haastettiin sitkeänä eläviä vääriä käsityksiä eli myyttejä (Ryyänen, Nortio & Varjonen *tulossa*). Ajattelua avaavaan heittäytyvään leikkiin kutsuivat erityisesti forum-teatterin työkaluja hyödyntäneet kohtaukset, joissa osallistujat kutsuttiin itse ratkomaan tilanteita. Kaikkinensa Puhekupla-tilaisuudet vahvistivat parhaimmillaan uskoa kohtaamisten mahdollisuuksiin vähintäänkin meille järjestäjille, toivottavasti myös osallistujille.

Näin katsoen Puhekupla-tilaisuuksissa oli kyse dialogisen keskustelutavan yhteisestä harjaannuttamisesta ja pohjimiltaan myös demokratian elinvoimaisuuden edistämisestä (ks. Alhanen 2016). Puhekupla-tilaisuudet ovat osallistuneet sellaisen julkisen tilan rakentamiseen, jossa keskustelu ei rajaudu vain erimielisten poteroista huuteluksi some-nimimerkki-
en suojassa. Tilaisuudet ovat osoittaneet, että vaikka yhteisen keskustelutilan rakentaminen mielipiteitä voimakkaasti jakavan asian äärellä ei ole yksinkertaista, se voi onnistua. Ja jo yritys asettua yhteisen yhteiskunnallisen keskustelun ääreen voi itsessään olla merkityksellinen teko.

Kiitokset

Kiitämme Koneen säätiötä työskentelymme rahoittamisesta. Puhekupla-projekti toteutettiin Koneen Säätiön apurahalla (PUHEKUPLA: Tiede

ja taide maahanmuuttokeskustelun kuplia puhkomassa). Sanna Ryytänen on kirjoittanut tätä tekstiä osana Koneen Säätiön rahoittamaa kolmivuotista tutkimushankettaan ”Lähiöbaareissa ja seurantaloilla. Tutkimus teatterista ja esitystaiteesta yhteiskunnallisina tekoina” (2020–2022).

Kirjoittajien lisäksi Puhukupla-kollektiiviin kuuluu näyttelijä Niina Hosiasluoma. Projektin alkupuolella mukana oli myös kontulalainen kaupunkiaktiivi Pertti Ylikojola, jonka alkuperäinen idea oli kutsua maahanmuuttotutkijat baariin Kontulaan. Lämmin kiitos teille molemmille!

Kiitämme myös Mona Eidiä antirasistiseen työotteeseen liittyneistä keskusteluista ja erityisesti ei-valkoisiksi rodullistettujen asiantuntijoiden tiedon ja kokemuksen merkityksen esiin nostamisesta.

LÄHTEET

- Ahmed, Warda 2019. Oletko tekemässä antirasistista projektia? Helsinki: Ruskeat tytöt ry. Saatavissa <https://www.ruskeatytot.fi/oletko-tekemss-antirasistista-projektia-> (haettu 5.4.2023).
- Alhanen, Kai 2016. Dialogi demokratiassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Biesta, Gert 2012. Becoming public: public pedagogy, citizenship and the public sphere. *Social & Cultural Geography* 13 (7), 683–697. DOI: <https://doi.org/10.1080/14649365.2012.723736>
- Boal, Augusto 2000. *Theatre of the Oppressed*. London: Pluto Press.
- Brunila, Kristiina 2009. Parasta ennen – Tasa-arvotyön projektitapaistuminen. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4393-2>
- Freire, Paulo 2005. *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Keskinen, Suvi 2018. The ‘crisis’ of white hegemony, neonationalist femininities and antiracist feminism. *Women’s Studies International Forum* 68 (May–June 2018), 157–163. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.11.001>
- Mäkinen, Katariina 2017. Struggles of citizenship and class: anti-immigration activism in Finland. *Sociological Review* 65 (2), 218–234. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12392>
- Rancière, Jacques 2009. *Erimielisyys. Poliitiikka ja filosofia*. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Ryyänen, Sanna tulossa. Towards public social pedagogy: participatory theatrical events as pedagogical encounters. Hyväksytty julkaistavaksi. *Journal of Social Science Education*.
- Ryyänen, Sanna, Nortio, Emma & Varjonen, Sirkku 2021. Soveltava teatteri taideperustaisena tutkimuksena. Teoksessa Sanna Ryyänen & Anni Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuvitus – luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 181–214.
- Ryyänen, Sanna, Nortio, Emma & Varjonen, Sirkku tulossa. ‘They Actually Do Get More Money’: Using Myths in Justifying Hierarchies in Ethnic Relations. *Painossa. Nordic Journal of Migration Research*. Saatavissa <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/30971> (haettu 12.12.2023).
- Ryyänen, Sanna, Varjonen, Sirkku, Hahtola, Pinja, Hosiasluoma, Niina, Nortio, Emma, Urpilainen, Jenni & Ylikojola, Pertti 2017. Maahanmuuttotutkimus meni baariin. Yhteiskunnallinen ja osallistava teatteri maahanmuuttokysymysten jäsentäjänä. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 18, 57–71. DOI: <https://doi.org/10.30675/sa.63676>
- Salami, Minna 2020. *Aistien viisaus*. Helsinki: S&S.
- Sandlin, Jennifer A., O’Malley, Michael P. & Burdick, Jake 2011. Mapping the Complexity of Public Pedagogy Scholarship: 1894–2010. *Review of Educational Research* 81 (3), 338–375. DOI: <https://doi.org/10.3102/0034654311413395>



